

Денисюк М. М.,аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»**БУЛІНГ В ЗАКОНОДАВСТВІ РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ**

Анотація. Ця стаття присвячена законодавству щодо булінгу в різних країнах світу. Автори досліджують, яким чином країни визнають та вирішують проблему булінгу, та які юридичні заходи вживаються для боротьби з цією проблемою. Розглянуто історичний розвиток явища булінгу в світі та в Україні. Висвітлено поняття булінгу у законодавствах різних країн та відповідно до українського. Здійснюється порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо боротьби із шкільним насиллям. Звертається увага на законодавче регулювання проблеми булінгу в українських школах. В статті наводиться перелік країн, які на рівні закону протидіють булінгу. Здійснюється аналіз даного законодавства та антибулінгових кампанії, які діють. Досліджено країни, які не криміналізували чи прагнуть криміналізувати діяння булінгу та країн, які не мають загального визначення насильства в школі. Наводяться приклади законів та програм в різних країнах, таких як Швеція, США, Японія, Велика Британія, Канада, Республіка Філіппіни, Чехія, Республіка Молдова, Африка, Азербайджані, Казахстан. Окремо розглядається законодавство, що стосується насильства в школі в таких країнах, як Греція, Угорщина, Чорногорія, Польща, Румунія. У даній статті наводяться статистичні дані та здійснюється огляд судових процесів пов'язаних із булінгом. Особлива увага приділяється політиці протидії булінгу та захисту учнів, зокрема тих, які належать до сексуальних меншин. Крім того, аналізується ефективність законодавства щодо булінгу, а також наводяться рекомендації щодо їх розробки. Попри велику кількість прийнятих законодавчих актів, антибулінгових програм, які регулюють явище насильства в шкільному середовищі, як в різних країнах так і в Україні проблема булінгу досі залишається актуальною по всьому світі. Загалом, стаття дає читачам унікальну можливість ознайомитися зі станом законодавства щодо булінгу в різних країнах світу та дізнатися про юридичні заходи, які можуть бути вжиті для боротьби з цією проблемою.

Ключові слова: булінг, шкільне насилля, діти, закон, законодавство.

Denisjuk M. M. Bullying in the legislation of different countries of the world

Abstract. This article is devoted to the legislation on bullying in different countries of the world. The authors examine how the countries recognizes and addresses the problem of bullying, and what legal measures are being taken to combat this problem. The historical development of the bulling phenomenon in the world and in Ukraine is considered. The concept of bullying in the legislation of different countries and in accordance with Ukrainian legislation is highlighted. A comparative analysis of the legislation of foreign countries regarding the fight against school violence is being carried out. Attention is drawn to the legislative regulation of the problem of bullying in Ukrainian schools. The article provides a list of countries that oppose bullying by law. An analysis of this legislation and anti-bullying campaigns that are in effect is carried out. Countries that have not criminalized or are seeking to criminalize bullying activities and that do not have a common definition of the school population are examined. Examples of laws and programs in various countries are given, such as Sweden, USA, Japan, Great Britain, Canada, Republic of the Philippines, Czech Republic, Republic of Moldova, Africa, Azerbaijan, Kazakhstan. Legislation related to school violence in countries such as Greece, Hungary, Montenegro, Poland, and Romania is considered separately. This article presents statistics and provides an overview of bullying litigation. special attention is paid to the anti-bullying policy and the protection of students, in particular those belonging to sexual minorities. In addition, the effectiveness of legislation on bullying is analyzed, as well as recommendations for their regarding their creation. Despite the large number of adopted legislative acts, anti-bullying programs that regulate the phenomenon of the population in the school environment, both in different countries and in Ukraine, the problem of bullying still remains relevant throughout the world. In general, the article gives readers a unique opportunity to familiarize themselves with the state of legislation on bullying in different countries of the world and learn about legal measures that can be taken to combat this problem.

Key words: bullying, school violence, children, law, legislation.

Постановка проблеми. Проблема насильства в шкільному середовищі є актуальною у нашому світі і не обмежується існування тільки в одній країні. Дослідження показують що булінг може мати серйозні наслідки для здоров'я та благополуччя учасників шкільного середовища, призводить до тривоги, депресії, низької самооцінки, погіршення навчальних досягнень та інших негативних явищ. Захист прав та безпеки дітей та молоді є одним з основних функцій держави, і визначення булінгу як злочину є кроком у цьому напрямку. Дослідження шкільного насилля дозволяє збирати та аналізувати дані про це явище, що є необхідною передумовою для розробки ефективних стратегій запобігання та захисту жертв даної проблеми. Крім того, дає можливість встановити відповідальність тих, хто допускає діяння булінгу, та покарання їх за ці дії. Навчальні заклади є одним із найбільш ризикованих місць, де можуть відбуватися акти насилля. Аналіз законодавства різних країн дає можливість оцінити масштабні проблеми в школах та інших установах та дає змогу розробляти та впроваджувати ефективні програми та стратегії запобігання булінгу враховуючи досвід інших держав. Таким чином, аналіз законодавчого регулювання булінгу різних країн світу має велике значення для розуміння його механізмів та причин, а також для розробки ефективних стратегій превентивних заходів та заходів протидії, розвитку нашого суспільства, попередження створення безпечного та захищеного середовища для дітей та молоді. Дослідження проблеми проблеми булінгу допомагає збільшити свідомість громадськості та урядових структур про важливість боротьби з цим явищем та розвивати механізми правового захисту жертв булінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші згадки про випадки шкільного насилля були в 1970-х роках. Дослідження Ольвуса (Dan Olweus) стало відкриттям проблеми булінгу в шкільному середовищі. За ним здійснено багато інших досліджень, які сприяли пізнанню цієї проблеми та розробці методів її запобігання. Сьогодні булінгу існує багатьох країнах світу (США, Норвегії, Німеччині, Великій Британії, Україні), що дозволяє

виявляти різноманітні аспекти цієї проблеми та шукати ефективні способи боротьби з нею. Вивченням цього феномену займалися такі зарубіжні вчені як : Н. Leymann, А. Пікас, П. Рендолл, Л. Кішлі, та ін. Незважаючи на те, що проблема досить недавно почала вивчатись, окремі аспекти булінгу вже досліджували і українські вчені такі, як: Н. В. Лесько, С. С. Стельмах, О. О. Шуміло, І. Г. Лубенець,, І. Закалюк, Т. Миронюк, А. Запорожець, О. Ожйова та ін.

Мета: дослідження законодавчого регулювання булінгу в різних країнах, та порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо боротьби із шкільним насиллям.

Виклад основного матеріалу: Історично визначення булінгу ґрунтувалося на стосунках між окремими жертвами та хуліганами, наприклад, що булінг має своєю причиною агресивну поведінку, коли агресор фізично чи вербально погрожує «жертві» або завдає їй шкоди, а агресивна поведінка є повторюваною та навмисною. (Olweus, 1993; Smith & Sharp, 1994). Цей підхід передбачає, що існує тенденція до того, що дитина, яка залякується, є фізично сильнішою, а також більш агресивною, володіє високим рівнем маніпулювання та низьким ступенем емпатії (Fairley, 1999; Olweus, 1993). Це пояснення означає, що дитина, яка знущається, і дитина, яка зазнала цькування, мають *асиметричні відносини влади*. Більш інтерактивна перспектива полягає в тому, що булінг можна розглядати як *соціально-культурне явище*, де соціальні групи мають різні передумови для здійснення влади. Цей підхід зосереджується на відмінностях між групами щодо статі, етнічної приналежності та соціального класу (Smith & Sharp, 1994). Пов'язана точка зору розглядає булінг як *феномен соціальної групи*, наприклад, у школах, що означає, що булінг передбачає кілька позицій учасників, де групові процеси спричиняють включення та виключення дітей (Salmivalli, Kaukianien, Voeten, & Sinisamal, 2004; Schott, 2014). Це передбачає розширену перспективу, від діади хуліган-жертва або перспективи хуліган-жертва-перехожий до погляду на булінг як на соціальне явище, де позиції можуть змінюватися залежно від ситуації та контексту

(Schott & SØndergaard, 2014). Виходячи з розуміння булінгу як групового явища, його також можна розглядати як відповідь на тиск однолітків у школі. У цьому відношенні залякування розуміється з точки зору соціального контексту, коли кривдник затверджує міжособистісну владу через агресію.

Як описано раніше, знуцання часто розглядають як підкатегорію агресивної поведінки, і в дискурсах навколо дітей молодшого віку та категоризації «знуцань» виникли певні суперечки. Дехто стверджує, що «тенденція» клеймити дітей як «хуліганів» або «жертв» є надто жорсткою та вказує на труднощі в розрізненні поведінки, що викликає залякування, від «нормативних тенденцій розвитку» вираження агресії (Kirves & Sajaniemi, 2012, 385-386). Це ставить питання про те, чи можна вибачити залякування як стадію розвитку чи проблему. Однак цей дискурс навколо «нормативних тенденцій розвитку» заперечується Виготським і Піаже в їх аналізі розвитку дітей. Загальноприйнятий і використовується в освітніх контекстах [1].

Якщо у світі проблему шкільного цькування почали широко досліджувати з 80-х років минулого століття, то увага українських дослідників до цього питання активізувалася лише в останнє десятиліття (перші дослідження в Україні розпочалися лише 2005 року). Це пов'язано насамперед з тим, що саме сьогодні булінг серед українських школярів набув значного поширення (або ж, можливо, суспільство частіше почало ставати свідком виявів цього явища внаслідок оприлюднення жаклих відео, де діти булять одне одного) [2, с. 91].

Відповідно до ЗУ« Про освіту» «булінг – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого»(Про освіту : Закон України від 24.06.2020 р. № 2145-VIII) [3].

Після прийняття у 2018 році відповідних нормативно-правових актів протидії булінгу було закладено основні інструменти профілактики та протидії цькуванню у навчальному середовищі. Так, наприклад, було передбачено порядок подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їхніх батьків та інших осіб, а також процедуру видання рішення про проведення розслідування; на засновника закладу освіти покладено обов'язок контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу та юридичну відповідальність за неповідомлення про факти вчинення булінгу. Крім того, освітньому омбудсмену надано право здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу в закладі освіти й отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти та науки щодо загальної кількості випадків булінгу в закладах освіти [3; 4, с. 189].

За три роки антибулінгової політики ухвалення закону позитивно вплинуло на рівень захисту дітей від булінгу (цькування). Проте, як свідчить статистика судових рішень, підготовлена Мін'юстом, судами було розглянуто 316 справ про булінг, з яких лише у 123 справах (40 %) було винесено рішення про накладення стягнення. Так, у 103 випадках (84 %) передбачено штраф, у 10 випадках (8 %) – громадські роботи, у 10 випадках – попередження, яке не передбачено в санкції статті, або публічне вибачення. Зазначена статистика, на нашу думку, демонструє певні проблемні моменти державного регулювання у сфері булінгу [5]. З огляду на це варто розглянути законодавче регулювання проблеми булінгу в різних країнах.

Саме після публікації праці «Агресія в школах. Булери та жертви» (“Aggression in schools. Bullies and whipping boys”) Д. Ольвеса світова спільнота звернула увагу на те, що ця проблема дійсно існує. Вчений вважав, що булінгу притаманний колективний характер, а його підґрунтям виступають соціальні зв'язки і саме завдяки йому поняття «булінг» введено в науковий круговорот [6, с. 13]. Вже тоді вчений зазначав, що характерною ознакою булінгу є «нерівність соціальної влади або фізичної сили» [7, с. 98]. На початку

1990 років вчений приділяв багато уваги саме в розробці профілактичних заходів в боротьбі з булінгом і антисоціальною поведінкою. Він створив Програму запобігання знуцанням Олвеуса (ОВРР), яка дала значні результати у зменшенні шкільних знуцань [6, с. 13]

Першими хто розпочав законодавче регулювання проблеми шкільного насилля були шведські школи. У Швеції знуцання в дошкільних і шкільних закладах протягом певного часу викликало занепокоєння та інтерес уряду, політиків і дослідників. Права дітей почали відстоювати рано порівняно з правами решти світу, починаючи ще з 1979 року через криміналізацію фізичних покарань (дисциплінарних заходів) дітей у 1989 році, ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини та ставши прикладом цього. а в 1993 році було призначено омбудсмена, спеціально для представлення, виступу та захисту прав дітей у Швеції. У 2006 році уряд також заснував Уповноваженого з прав дитини та учнів (ВЕО) як частину Шведської шкільної інспекції, яка є окремою організацією від Омбудсмена у справах дітей у Швеції (Varnombudsmannen). ВЕО є органом, який контролює Закон про освіту (розділ 6) щодо цькування в школі та дошкільних установах. Батьки та діти можуть повідомити ВЕО, якщо вони стикалися з цькуванням у школах та дошкільних установах. ВЕО розслідує кожен випадок, і повідомлені школи та дошкільні заклади повинні відповісти на повідомлення. Нарешті, після проведення розслідування ВЕО може присудити потерпілій стороні відшкодування збитків, якщо буде виявлено, що школи та дошкільні установи не дотримуються правил захисту дітей від знуцань. Крім того, Швеція спеціально звернула увагу на зростаючу обізнаність і серйозність, що оточує булінг, за допомогою закону про боротьбу з булінгом, прийнятого в 2006 році, який дозволив чіткіші вказівки щодо реагування, звітування та втручання (Шведський інститут, 2012; SFS, 2006:67) [1].

Відповідно до шведського законодавства (розділ 14а), усі дошкільні заклади та школи несуть відповідальність за запобігання впливу дітей на знуцання. Наслідки цього закону полягають у тому, що коли педагогіч-

ний персонал дізнається, що діти зазнавали цькування, вони повинні провести розслідування та працювати над вирішенням, щоб запобігти повторенню цькування [1].

До середини 1990-х років законодавство проти булінгу було прийнято шведським та норвезьким парламентами [6, с. 13].

Варто також зазначити, що перша згадка про булінг містилася у законі про освіту Шкільних стандартах та Рамковому акті 1988, де зазначалися форми булінгу серед учнів [8, с. 158].

Коли ж булінг набув масового характеру? Відбулося це після страшної події, яка відбулася 20 квітня 1999 року в Колорадо США, коли двоє хлопчиків середньої школи вирішили помститись за знуцання, яких вони зазнали від своїх однолітків тим самим розстрілявши осіб і ще поранивши 20, вчинили самогубство. Дана історія швидко стала відомою, як найгірша шкільна стрілянина в історії США [6, с. 13]. Це шокувало націю. Адже до цього будь-який тип агресивної поведінки просто розглядався як пустощі та нормальна частина дитинства. Протягом місяця в Колорадо був прийнятий закон про боротьбу з булінгом. Законодавці запровадили такі програми, як «Не залиш дитину позаду», для забезпечення шкільної безпеки. Федеральний уряд пов'язав фінансування шкіл із законами про безпеку шкіл, не даючи школам іншого вибору, крім як впроваджувати цей закон для отримання фінансування [9].

У 2002 році у звіті, опублікованому Секретною службою США та Міністерством освіти, було зроблено висновок, що знуцання відігравали важливу роль у багатьох стрілянках у школах. Насправді одним із ключових висновків було те, що в 37 інцидентах, в яких брав участь 41 шкільний стрілець, який в минулому був сам жертвою булінгу. Від тоді 41 із 50 штатів США має як закони, так і політику боротьби із знуцаннями на шкільних подвір'ях, а в деяких штатах знуцання фігурують у кримінальному кодексі і можуть застосовуватися до неповнолітніх. так жорстоко, що він нарешті навчився кікбоксингу, щоб захиститися від фізичних нападів. Першими волонтерами, які почали їздити до шкіл по всій країні, попереджаючи викладачів та

учнів про небезпеку кібер-залякування стали батьки Райана Халлігана, якого жорстоко цькували в школі, але коли атаки переходили в Інтернет, він не мав можливості дати відповідь і не мав захисту. У жовтні 2003 у віці 13 років року Райан повісився у власній ванній кімнаті [6, с. 14].

У січні 2006 р. Конгрес США прийняв закон, який визначає федеральним злочином «дратовати, зловживати, погрожувати або переслідувати» іншу особу через Інтернет. У 2008 р. один із перших законів про кібербулінг прийнятий у Каліфорнії; Законопроект від 2008 року надає адміністраціям шкіл повноваження дисциплінувати учнів за знуцання над іншими людьми в режимі офлайн або в Інтернеті. Тим самим проблема булінгу стає популярною серед інших країн з 2012 року про неї починають говорити по всьому світі. Більшість зарубіжних країн регулює питання протидії булінгу шляхом прийняття окремого закону або внесення даного положення до закону «Про освіту» [6, с. 14].

У Японії в 2013 році там було прийнято закон, який зобов'язував школи інформувати про випадки булінгу. Проте більш успішним є запровадження мобільного додатку STOPit, завдяки якому школярі можуть сповістити про випадки булінгу [6, с. 15].

У 2016 р. у Великій Британії був виданий Закон про боротьбу з булінгом у школах («Addressing Bullying in Schools Act (Northern Ireland)»), дія якого, поширяться тільки на Північну Ірландію. відповідно зі ст. 1 цього Закону булінг включає, зокрема, таке: повторне використання будь-якого усного, письмового або електронного повідомлення; будь-яку іншу дію або їх комбінацію учнем або групою учнів проти іншого учня або групи учнів з наміром заподіяти фізичну або нервову шкоду цьому учневі або групі учнів [10].

В перелік країн, які на рівні закону протидіють булінгу входить також Канада. Відповідно до їх Закону «Про освіту» («Education Act»), встановлено вимоги для всіх шкільних рад щодо розроблення стратегій та провадження політики профілактики булінгу для того, щоб уникнути будь-якого насильства між учасниками навчального процесу. З цієї причини значна увага в канадських школах приділя-

ється поширенню антибулінгових ресурсів (на вебсайтах шкіл розміщуються матеріали для учителів, учнів та батьків; у класних кімнатах розміщуються тематичні плакати, листівки та стінгазети), регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів, здійснюється моніторинг проблеми булінгу в школі (тобто ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків, це питання обговорюється на шкільних зібраннях), регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів [11].

Попри це, справді вражаюча антибулінгова кампанія Канади була запроваджена у провінції Альберта, де, згідно з розділом 31 Закону «Про освіту», учні зобов'язані повідомляти та не терпіти знуцань щодо себе та щодо інших у школі незалежно від того, чи це відбувається конкретно в будівлі школи, чи під час навчального дня, чи за допомогою електронних засобів. У разі невчинення цих дій учням передбачаються жорстокі санкції, а саме відсторонення чи відрахування із закладу освіти, штраф (500 доларів). Крім того, визначено, що суд може наказати винній особі разом зі своїм законним опікуном або без нього відвідати певні консультації або освітні програми, рекомендовані прокурором, щодо булінгу. Успішне завершення таких візитів приведе до зменшення штрафу [12]. Зрозуміло, що законодавство провінції Альберти вимагає від дітей робити більше, ніж вимагає загальний закон для громадян Канади, особливо щодо того, коли вони стають свідками такого правопорушення [4, с. 189].

У Республіці Філіппіни існує Закон «Про прийняття всіма початковими та середніми школами політики застереження булінгу», який зобов'язує прийняття політики щодо боротьби з булінгом у відповідних закладах, яка повинна регулярно оновлюватися. У нормах Закону висувається вимога щодо повідомлення про знуцання або помсту та оперативне реагування й розслідування повідомлень про знуцання або помсту, захисту особи, яка повідомляє про знуцання та надає інформацію під час розслідування булінгу або є свідком чи має достовірну інформацію про акт булінгу, надання можливості учням анонімно повідомляти про знуцання або

помсту (однак за умови, що жодні дисциплінарні адміністративні заходи не будуть застосовані проти винного виключно на основі анонімного повідомлення), інформування учнів, батьків та опікунів про динаміку булінгу та політику боротьби, а також ведення публічного обліку відповідної інформації та статистичних даних про акти знущань або помсти в школі. У правилах та інструкціях, які запроваджені до цього Закону, Секретар Департаменту захисту прав населення визначає відповідні адміністративні санкції щодо адміністраторів шкіл, які не дотримуються вимог цього Закону. Крім цього, приватні школи, що помилилися, також зазнають покарання у вигляді призупинення дії дозволів на діяльність [13].

Зовсім інший підхід ніж інші країни має Чехія, де поки що не збираються запроваджувати штрафи, на відміну від України. Проте превентивні заходи щодо запобігання булінгу регламентуються їхніми законами, де визначається, що кожна школа в Чехії, відповідно до закону, обов'язково має складати та опрацювати превентивні програми, в які мають входити всі типи негативної поведінки, з якою школа може стикнутися, та заходи, які зможуть допомогти запобігти такій проблемі або вирішити її у разі її настання [4, с. 190].

У Республіці Молдова відносно великою кількістю нормативних актах регулюються та забороняються будь – які прояви відносно дитини, у тому числі і в освітньому середовищі. Зокрема, Урядом Молдови затверджено стратегії розвитку освіти у період з 2014– 2020 рр. де прямо передбачено безпечне освітнє середовище, здатне запобігти насильству щодо дітей та негайне реагування у таких випадках. Забезпечення захисного шкільного середовища, здатного запобігти насильству щодо дітей та негайне втручання для виявлення, напями і допомоги дітям-жертвам насильства, передбачає наступні дії: 1) розробка і реалізація політики захисту дітей на всіх рівнях з урахуванням прав дитини, здібностей дитини до розвитку і місцевих потреб. 2) розвиток можливостей органів, наділених шкільної інспекцією, з моніторингу та звітності про випадки насильства щодо дитини. 3) розширення прав і можливостей дітей,

батьків і членів спільноти розпізнавати, запобігати і повідомляти про випадки насильства щодо дітей [14, с. 35]. У Типовому положенні загальноосвітніх навчальних закладів передбачено дотримання прав і свобод учням. Тілесні покарання, будь – які форми фізичного або психологічного насилля заборонено [14, с. 41].

Незважаючи на достатню кількість нормативних актів Республіки Молдови, які безпосередньо стосуються насильства над дітьми та боротьби з ними, жоден не дає визначення поняття булінг та не передбачає відповідальність за нього [15, с. 191].

Порівняно з наведеними країнами існують і ті країни, які взагалі криміналізували чи прагнуть криміналізувати діяння булінгу. Так, ще у 2011 році у штаті Вікторія Австралії було прийнято закон під назвою «Закон Броді», який може застосовуватися до всіх форм серйозного булінгу, включаючи фізичне знущання, психологічне знущання, словесне знущання та кібербулінг, максимальне покарання якого становить 10 років позбавлення волі. За 5 років із моменту проголошення Закону 58 правопорушникам було пред'явлено звинувачення у 140 злочинах проти Закону Броді [15]. Тим часом у французькому парламенті було підтримано законопроект про кримінальну відповідальність за знущання у школі, відповідальність за який будуть нести як учні, так і працівники школи. Згідно із законопроектом, кривдники можуть отримати до 3 років ув'язнення або 45 тисяч євро штрафу у разі вчинення знущання в школі [16].

У кенійських школах немає спеціальних законів, які протидіють знущанням, незважаючи на те, що в країні спостерігаються одні з найвищих показників знущань в Африці. Китай має суворі закони проти залякування та особливо агресивно намагається боротися з кібербулінгом. Нещодавно країна прийняла закон, який вимагає від людей реєструвати свої справжні імена в Інтернеті. Це дозволяє уряду легше відстежувати людей, отже, змушуючи звітувати про те, що люди розміщують в Інтернеті. У Франції знущання називають «моральним домаганням», і в країні діє законодавство, яке забороняє такі дії [6, с. 14].

В Азербайджані відсутній закон, який регулював би відносини у сфері протидії булінгу. На даний момент, у державі поки існує єдиний пілотний проєкт у питаннях булінгу – “Məktəblinin dostu” «Друг школяра», який почав діяти у 2016–2017 навчальних роках. Метою даного проєкту є створення безпечного освітнього середовища для вчителів та учнів, надання медичної та (або) психологічної допомоги у випадках цькування, а також проведення виховної та діагностичної роботи з учасниками освітнього проєкту. Цікавим є те, що дану програму реалізують молоді волонтери, які попередньо пройшли підготовку на тренінгах з питань булінгу (їх головна задача при спілкуванні з дітьми виявити проблемні ситуації та повідомити про них вчителям чи батькам) та кваліфіковані психологи [17; 18].

У Казахстані до парламенту подано законопроект «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів Республіки Казахстан з питань захисту прав дитини». З прийняттям даного законопроекту у країні буде на законодавчому рівні закріплено поняття «булінг», та передбачено кримінальну та адміністративну відповідальність за окремі види цькування [19].

Не існує загального визначення насильства в школі в правових системах наступних країн: Греція, Угорщина, Чорногорія, Польща, Румунія. Правда законодавство, що стосується насильства в школі існує. Це стосується захисту людської гідності дітей (Угорщина), заборони дискримінації та насильства (Чорногорія), заборони тілесних покарань у школі (Греція та Румунія), розширення управління та організації шкільного життя, що виключає насильство (Греція, Угорщина, Чорногорія, Польща, Румунія). У Греції та Польщі існує спеціальне положення про кримінальну відповідальність, коли існує залежність від порушника (зокрема, дітей, які знаходяться під опікою дорослих, або в домашніх умовах, або у школах) [20, с. 11].

Про ефективність законів і політики проти булінгу можна судити за тим, наскільки широко вони впроваджуються на рівні школи, чи запобігають вони булінгу і як вони запобігають, як вони допомагають тим, хто найбільше ризикує стати жертвами булінгу, і як вони ставляться до тих, хто має проблеми. Зараз

існує невелика кількість доказів ефективності законів проти булінгу.

Згідно з опитуванням 2013 року, адміністратори середніх шкіл штату Айова повідомили про певний успіх у розробці політики протидії булінгу, але мали певні труднощі у визначенні планів виправлення для винних у булінгу та в доступі до ресурсів для підтримки зусиль проти булінгу. Під час інтерв'ю адміністратори повідомили про труднощі з визначенням того, коли певна поведінка є залякуванням, і вирішенням питання про покарання чи втручання [21].

Чотири роки після того, як у 2003 році Австралія запровадила політику протидії булінгу, одне дослідження показало, що школи не впроваджували рекомендованих практик, вчителям, здавалося, потрібно більше навчання для боротьби з булінгом, а поширеність булінгу залишилася відносно незмінною (Elinoff, 2004).

Огляд судових процесів, пов'язаних із булінгом у США, проведений у 2009 році, показав, що часткова тактика, така як прогресивна дисципліна, посередництво, вирішення конфліктів і так звана політика нульової терпимості, якщо їх не підтримує вся шкільна спільнота, не зменшує булінг (Sacks & Салем, 2009). Оцінка закону Айови про боротьбу з булінгом (Кодекс Айови 280.28) показала, що віктимізація зросла через рік після прийняття закону, можливо, через покращення звітності або надмірну ідентифікацію, і не почала знижуватися до трьох років після введення закону в дію. Подібний відстрочений/ поступовий вплив законів спостерігався в інших типах досліджень законів у сфері охорони здоров'я (Wagenaar & Komro, 2013; Webster, Vernick, & Hepburn, 2002) [21].

Дослідники вивчили, як рівень булінгу пов'язаний із законами 25 штатів про боротьбу з булінгом, які відповідають рекомендаціям Міністерства освіти США. Учні старших класів, які живуть у штатах США з політикою боротьби з булінгом, що містить принаймні один ключовий законодавчий компонент, рекомендований Департаментом освіти, мали на 28 % менше шансів стати жертвами булінгу. Конкретними компонентами законів, які зменшили ймовірність булінгу на 20 %

або більше, були: закони, які визначають мету, описують сферу юрисдикції для регулювання булінгу, визначають заборонену поведінку та вимагають від шкільних округів розробки політики (Hatzenbuehler, Schwab-Reese, Ranapurwala, Hertz & Ramirez, розглядається). В одному дослідженні молоді геї та лесбійки зі шкільних округів, чия політика протидії булінгу не визначила сексуальну орієнтацію як захищені класи, мали вдвічі більше спроб самогубства минулого року, ніж молоді геї та лесбійки з округів, де політика протидії булінгу таки включили сексуальну орієнтацію як захищений клас (Hatzenbuehler & Keyes, 2013). Освітня мережа геїв, лесбійок і гетеросексуалів сприяє використанню повністю перерахованих законів проти булінгу для покращення шкільного клімату та захисту учнів із числа сексуальних меншин.

Щоб поінформувати про найкраще законодавство щодо запобігання булінгу, необхідно відповісти на низку важливих запитань. По-перше, чи ефективні закони проти булінгу? По-друге, враховуючи, що закони проти булінгу відрізняються своєю мовою, змістом, обов'язковими та рекомендованими елементами, досі невідомо, які види законів є найефективнішими. По-третє, оскільки поведінка, пов'язана з булінгом, є складною, важливо розуміти, як закони покращують шляхи розвитку молоді, яка перебуває у групі ризику булінгу як жертви, кривдника. Чи змінюється поведінка через покращення шкільного клімату та/або через зміну соціальних норм? Чи впливають ці механізми на всі форми знущань і навіть на інші форми насильства серед молоді (наприклад, носіння зброї, бійки) та ризиковану поведінку (наприклад, вживання наркотиків/алкоголю)? Знання про успішні закони проти булінгу є дуже цінними для законодавців, які вносять зміни до існуючих законів або створюють нові закони чи політику.

Також критично важливим є знання про те, які елементи закону є найскладнішими для впровадження, а також про те, які чинники посилюють зусилля щодо впровадження. Тим не менш, школи мають труднощі з тлумаченням правового визначення булінгу, часто неправильно тлумачачи поведінку, яка призводить як до надмірного, так і до недостатнього повідомлення про булінг [21].

Школи мають обмежені можливості для покарання, але великі можливості для навчання учнів щодо запобігання булінгу та просоціальної поведінки. Але ухвалення законів проти булінгу є лише верхівкою айсберга; потрібно набагато більше, щоб зрозуміти, чи можна реалізувати вимоги та рекомендації цих законів і чи вони насправді ефективні.

У 2014 році Національний інститут юстиції почав фінансувати дослідження насильства в школах, які вимагають партнерства між дослідниками та шкільними партнерами. Законодавці повинні бути частиною цих спільних зусиль, щоб зрозуміти, чи діють закони, які вони ухвалили, і визначити слабкі місця в чинних законах для вдосконалення шляхом внесення поправок. Подібним чином школи, складові, відповідальні за впровадження, потребують знань, навичок і ресурсів для виконання цих положень [21].

Після дослідження законодавства щодо булінгу в різних країнах можна зробити деякі **ВИСНОВКИ**. По-перше, булінг є серйозною проблемою, яку багато країн визнають і включають у свої законодавчі акти. Багато країн створили закони, які нормативно-правовими актами регулюють булінг і передбачають відповідальність за дане правопорушення. По-друге, законодавчі підходи до булінгу в різних країнах можуть відрізнятися. В деяких країнах законодавство зосереджено на захисті жертв булінгу, тоді як в інших – на покаранні тих, хто його використовує. Деякі країни включають у законодавство булінг на основі расової, гендерної та сексуальної приналежності, а інші – визнають його як загальний принцип. По-третє, хоча багато країн мають законодавство щодо булінгу, його ефективно застосування залишається проблемою. Часто жертви булінгу не мають достатньої підтримки або доказів, щоб довести, що їх права були порушені. Крім того, деякі закони не визнають певні форми булінгу, що в свою чергу призводить знову до проблем нормативно-правового регулювання. Отже, дослідження законодавства щодо булінгу в різних країнах показує, що багато країн розуміють серйозність цієї проблеми і намагаються боротись з нею шляхом законодавчих заходів. Однак, проблема залишається актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Cederborg A. C., Ringmar Sylwander K., Blom K. A. (2016). Research Expanding Current Understandings of Bullying in Sweden. *Pensamiento Psicológico*. № 14(1). P. 131–146. DOI: 10.11144/Javerianacali.PPSI14-1.recu
2. Левченко Ю. О. Світовий досвід запобігання булінгу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 91–97.
3. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145.
4. Зінченко Г.С. Державна політика у сфері булінгу з боку викладача у зарубіжних країнах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 188–191.
5. Власюк К., Донку Д. Булінг. Як виявити і що робити? *Юридична газета – всеукраїнське професійне юридичне видання* : вебсайт. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling-yak-viyaviti-i-shcho-robiti.html>
6. Гришко В.І. Історико-правова характеристика поняття «булінг». *Порівняльно-аналітичне право* 2020. № 39. С. 17.
7. Artinopoulou V., Iro M. European Antibullying Network. 2014. 85 p. URL: http://www.antibullying.eu/sites/default/files/wk3_ean_strategy_position_paper_explanatorypaper_final
8. Ведернікова А.О. Протидія булінгу в Європейських країнах: кримінально – правові аспекти. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Вип № 2(14). С. 154–178.
9. Посібник із світових законів про залякування. URL: <http://www.hcalawyers.com.au/blog/bullying-laws-around-the-world/>
10. LEGGE 29 травня 2017 р., n. 71 Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo. (17G00085) (ГУСерія Generale n. 127 del 03-06-2017).
11. Education Act. Government of Ontario : website. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/90e02/v12> (дата звернення: 13.12.2021).
12. Alberta's new anti-bullying law could punish kids who don't report incidents. Yahoo! News : website. URL: <https://ca.news.yahoo.com/blogs/dailybrew/alberta-anti-bullying-law-could-punish-kids-don-202355455.html> (дата звернення: 13.12.2021).
13. An Act Requiring All Elementary and Secondary Schools to Adopt Policies to Prevent and Address the Acts of Bullying in Their Institutions. Official Gazette : website. URL: <https://www.officialgazette.gov.ph/2013/09/12/rep-public-act-no-10627> (дата звернення: 19.12.2021).
14. Филипски Л. Анализ нормативно – правовой базы школьных учебных заведений по предотвращению буллинга / Представительство швейцарского фонда “Terre des hommes – Lausanne” в Республике Молдова. Кишинев, 2021.
15. Brodie's Law. *State Government of Victoria, Australia* : website. URL: <https://www.education.vic.gov.au/about/programs/bullystoppers/Pages/advice-sheet-brodies-law.aspx> (дата звернення: 26.12.2021).
16. У Франції пропонують криміналізувати булінг – до 10 років ув'язнення. *Нова українська школа* : вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/news/u-frantsiyi-proponuyut-kryminalizuvaty-buling-do-10-rokiv-uv-yaznen-pya> (дата звернення: 29.12.2021).
17. Проект «Друг школьника». *Министерство образования Азербайджанской Республики* : сайт. URL: <https://edu.gov.az/ru/news-andupdates/17578>
18. Сама виновата и заслужила это. *Mezdan.TV* : сайт. URL: <https://www.mezdan.tv/az/article/sama-vinovata-i-zasluzhila-eto/>
19. Что такое буллинг и нужен ли Казахстану закон о нем. *Masa media* : сайт. URL: <https://masa.media/ru/site/bullying-zakon-kazakhstan>.
20. Подолання насильства в школах через освіту для демократичного громадянства та освіту в галузі прав людини. Спільний аналітичний звіт про сталі методи подолання та запобігання насильства в школах. Розроблено у співпраці з Грецією, Угорщиною, Чорногорією, Польщею та Румунією. 2016. 62 с.
21. Anti-bullying Laws: A Blueprint for Prevention. Marizen Ramirez, University of Iowa Injury Prevention Research Center, Department of Occupational and Environmental Health, College of Public Health. June 2015. 13 с.